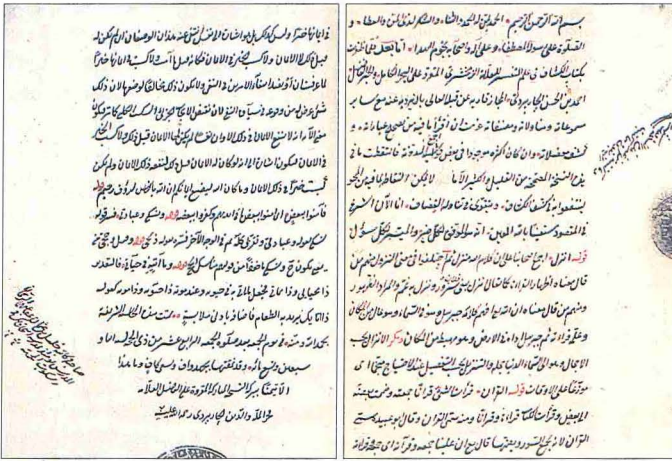

Çârperdi'nin
Hâşiye
'ale'l-Keşşâf adlı
eserinin
ilk ve son
sayfaları
(Süleymaniye Ktp.,
Lâleli,
nr. 328)

Eserleri. 1. *el-Hâdî*. Abdülgaffâr b. Abdülkerîm el-Kazvî'nin Şâfiî fikhına dair *el-Hâvî* adlı eserinin şerhi olup tamamlanmamıştır (Süleymaniye Ktp., Yenicami, nr. 438). 2. *es-Sirâcü'l-vehhâc fî şerhi'l-Minhâc*. Hocası Beyzâvî'nin usûl-i fıkha dair *Minhâcü'l-vuşûl* adlı eserinin şerhidir (Süleymaniye Ktp., Fâtih, nr. 1432/1, 1433/1, 1434; Lâleli, nr. 773). 3. *Hâşiye 'ale'l-Keşşâf*. Zemahşerî'nin *el-Keşşâf* adlı tefsiri üzerine yapılmış on ciltlik bir hâşiyedir (Süleymaniye Ktp., Fâtih, nr. 358, 572, 573; Lâleli, nr. 328; Hacı Mahmud Efendi, nr. E 65/3; Damad İbrâhim Paşa, nr. 162-163; Serez, nr. 327). 4. *Şerhu's-Şâfiye*. Cemâleddin İbnü'l-Hâcib'in sarfla ilgili *eş-Şâfiye* adlı eserinin şerhi olup müstakil birçok baskısından başka (bk. Brockelmann, *GAL*, I, 371; *Suppl.*, I, 536) Nukrekâr İakabıyla tanınan Abdullah b. Muhammed el-Hüseynî'nin (ö. 776/1374) *Şerhu's-Şâfiye fi't-taşrif* adlı eserinin kenarında taşbaskı olarak neşredilmiştir (İstanbul 1276, 1285, 1293, 1314). Eser üzerine yapılan hâşiyelerden İzzeddin İbn Cemâa ile Hüseyin er-Rûmî'nin hâşiyesi bir mecmua içinde birlikte basılmıştır (İstanbul 1310). 5. *Şükûk 'ale'l-Hâcibiyye* (*Şerhu'l-Kâfiye*). İbnü'l-Hâcib'in *el-Kâfiye* adlı eserinin şerhidir (Süleymaniye Ktp., Fâtih, nr. 4989/2). 6. *Hâşiye 'alâ şerhi Hillî 'alâ Muhtaşari'l-Müntehâ*. İbnü'l-Hâcib'in *Muhtaşari'l-Müntehâ*'sı üzerine İbnü'l-Mutahhar el-Hillî'nin (ö. 726/1326) yaptığı *Gâyetü'l-vuşûl* adlı şerhin hâşiyesidir (Süleymaniye Ktp., Fâtih, nr. 1351/1). 7. *el-Muğnî fî ilmi'n-naḥv* (Süleymaniye Ktp., Şehzade Mehmed, nr. 100/4; Kadızâde Mehmed, nr. 509; Harput, nr. 2/1; Fâtih, nr. 5068/3, 5070/2). Bu eser Muhammed b. Abdürrahim el-Ömerî el-Meylânî ve Abdullah b. Seyyid Fahreddin el-Hüseynî tarafından şerhedilmiştir (Brockelmann, *GAL*, *Suppl.*, II, 257-258).

Bunlardan başka kaynaklarda adları geçen eserlerinden bazıları şunlardır: *Şerhu'l-Hidâye* (Hanefî fakihî Burhâned-din el-Merginânî'nin *el-Hidâye* adlı eserinin şerhidir); *Şerhu'l-Uşûl-i-Pezdevî* (Ebû'l-Usr el-Pezdevî'nin Hanefî fıkıh usulünün önemli kaynaklarından olan eserinin şerhidir); *Hâşiye 'alâ Şerhi'l-Mufaşşal* (Zemahşerî'nin nahve dair *el-Mufaşşal*'ına İbnü'l-Hâcib'in yaptığı *el-İzâh* adlı şerhin hâşiyesidir).

BİBLİYOGRAFYA:

Sübkî, *Tabakât*, IX, 8-17; X, 47-79; İsnevî, *Tabakâtü's-Sâfiyye*, I, 394; Sevkânî, *el-Bedrü't-tâli*, I, 47; İbn Hacer, *ed-Dürerü'l-kâmine*, I, 123-124; III, 230; İbn Tağrıberdî, *en-Nücümü'z-zâhire*, X, 145; Süyûtî, *Buğyetü'l-vu'at*, I, 303; Taşköprizâde, *Miftâhu's-sa'ade*, I, 142; Serkis, *Mu'cem*, I, 670, 776; *Keşfü'z-zunûn*, I, 112, 626; II, 1021, 1478, 1751, 1774, 1789, 2036; İbnü'l-Kâdî, *Dürretü'l-ḥicâl*, I, 4; İbnü'l-İmâd, *Şezerât*, VI, 148; Hansârî, *Ravzâtü'l-cennât*, I, 334-336; *Hediyetü'l-ârifin*, I, 108; Brockelmann, *GAL*, I, 345, 370-371; II, 246; *Suppl.*, I, 532, 536, 679; II, 257-258; Ziriklî, *el-A'âm*, Beyrut 1969, I, 107; Kehhâle, *Mu'cemü'l-mu'ellifin*, I, 198; Dihhudâ, *Luğatnâme*, X/A, s. 39-40; X/B, s. 22.

MEHMET ŞENER

ÇARŞAF

Tesettür amacıyla giyilen kadın sokak kıyafeti.

Çarşaf kelimesi Farsça *câder-şebden* (gece örtüsü) bozularak Türkçeye girmiştir; İslâm ülkelerinde kadınların tesettür gereği ev dışında giydikleri üstluge denir. Genel kurallara uymak mecburiyeti dolayısıyla Osmanlı Devleti sınırları içinde yaşayan gayri müslim kadınlar da sokakta aynı geleneği uygulamışlardır.

İran ve Afganistan'da halen câder, çud-dar adıyla kullanılan çarşaf, menşe itibariyle yatak veya yorgan örtüsü olma-

sından dolayı bu adı almıştır. Nitekim ilk zamanlar tek parçadan yapıldığı ve bugün Anadolu'nun bazı bölgelerinde yanlış olarak *car*, *bürük* ve *bürgü* adlarıyla anıldığı bilinmektedir (bk. *CAR*). Çarşaf eskiden beri en çok İran ve Irak'ta kullanılmıştır ve bugün İran'da resmî dâireler dahil kadınların ev dışında lâcivert veya siyah çarşaf giymeleri mecburidir. XVIII-XIX. yüzyıl seyyahları çarşafın Mısır kadınları arasında da çok yaygın olduğunu yazarlar. Çarşaf Türkiye'ye Tanzimat döneminde hacca gidip gelenler tarafından Araplar veya muhtemelen İranlılar'dan alınmak suretiyle getirilmiştir. Önceleri pek tutulmayan, hatta bid'at olduğu ileri sürülen çarşaf, 1870'te çıkarılan bir emirname ile ince yaşamak ve ferasenin yasaklanmasından sonra yaygınlaşmıştır. Daha sonra II. Abdülhamid, çarşaf altına gizlenen bazı erkeklerin çeşitli suçlar işlemeleri ve saraya girmeye teşebbüs etmeleri üzerine 4 Ramazan 1309 (2 Nisan 1892) tarihli bir emirname ile çarşaf giyilmesini yasaklamış, fakat bu yasağa ancak saraya girilirken uyulmuştur.

Çarşaf, başla birlikte vücudun üst kısmını örten pelerinle ayaklara kadar belden aşağısını örten eteklikten ibarettir. Buna üçüncü bir parça olarak peçe de takılabilir; fakat artık peçe İran da dahil olmak üzere birçok ülkede terk edilmiştir. Çarşaf Türkiye'de çeşitli dönemlerde değişik şekil ve renklerde kullanılmış ve biçimlerine göre uçkurulu, yandan yırtmaçlı, dolma, torba gibi adlar almıştır. Çarşaf lar önceleri el tezgâhlarında dokunan yünlü ve pamuklu kumaşlardan yapıldı; daha sonra ipekli-leri, Avrupa kumaşlarından yapılanları ve hazır kutu içinde satılanları giyenin ekonomik durumuna göre kullanılagelmıştır. Bunlar genellikle siyah, lâcivert, mor, güvez, neftî renklerde olur, gençler mavi, turkuvaz, yeşim ve leylakî gibi daha göz alıcı renkleri tercih ederlerdi. Şam'ın sırmalı ve yanar döner çizgili çarşaf ları meşhurdur. Genç kızlar ilk defa on iki on üç yaşlarında çarşaf giymeye başlar ve buna "çarşafa girmek" denirdi.

Çarşaf özellikle XX. yüzyılın ilk çeyreği içinde İstanbul'un yüksek sosyete hanımları tarafından peçesi kaldırılmak, eteği dize, pelerini bele kadar kısaltılmak suretiyle tesettür amacından uzaklaştırılmış, kıyafet devriminden sonra ise yerini genel olarak mantoya bırakmıştır (çarşafın dinî hükmü için bk. *TESETTÜR*).

ÇARŞAF

BİBLİYOGRAFYA :

R. Dozy, *Dictionnaire détaillé des noms des vêtements chez les Arabes*, Amsterdam 1845, s. 216-219; Pakalın, I, 258-259, 327-329; Mu-haddere Taşçıoğlu, *Kadının Sosyal Durumu ve Kadın Kıyafetleri*, Ankara 1958, s. 23-25; R. Ekrem Koçu, *Türk Giyim Kuşam ve Süslenme Sözlüğü*, Ankara 1967, s. 65-68; Bölgesel *Türk Giysileri*, İstanbul 1972, s. 29, 37, 122; Neriman Görgünay, *Erzurum Merkez İlçesi ile Civar Köylerinde Kadın Giyimi Üzerinde Araştırmalar*, Erzurum 1973, s. 42-43; Paş Tuğlacı, *Osmanlı Döneminde İstanbul Kadınları*, İstanbul 1984, s. 67-70.

SEBAHATTİN TÜRKÖĞLÜ

ÇARŞI

(bk. ARASTA; BEDESTEN).

ÇARYÂR

(چاريار)

Hız. Peygamber'den sonra halifelik görevini üstlenen Hz. Ebû Bekir, Hz. Ömer, Hz. Osman ve Hz. Ali için özellikle Sünnî müslümanlar tarafından kullanılan bir tabir (bk. HULEFÂ-yı RÂŞİDİN).

ÇAŞNİĞİR

(چاشنيگر)

Eskiden bazı İslâm devletlerinde hükümdar sofralarına nezaret edip yemekleri kontrol eden saray görevlisine verilen ad.

Farsça çâşnî (lezzet) ve gîr (tutan) kelimelerinden oluşmuştur. "Ekâbir-i hâs" denilen saray büyükleri arasında yer alan çaşnigîrin esas görevi, maiyetindekilerle birlikte sultanın sofrasını hazırlamak ve sofraya konulan yemekleri sultandan önce tatmak suretiyle onun zehirlenme ihtimalini önlemektir. Büyük Selçuklular'dan itibaren çeşitli İslâm devletlerinde rastlanan çaşnigîr hükümdarın en güvenilir emîrleri arasından seçilirdi. Anadolu Selçuklu Devleti'nin meşhur emîrlerinden Mübârizüddin Çavlı ile Şemseddin Altunaba çaşnigîr (emîr-i zevvâk) olarak görev yapmışlardır. Eyyûbîler'de çaşnigîrlilik üstâdüddâr'ın sorumluluğu altındaydı. Memlûkler'de de hükümdarın güvendiği nüfuzlu emîrlere bu göreve getirilmiştir. Nitekim Memlûk hükümdarlarından İzzeddin Aybeg ile II. Baybars tahta geçmeden önce çaşnigîr olarak vazife yapmışlardır. Bu görevliye İlhanlı, Anadolu beylikleri ve Akkoyunlu devlet teşkilâtında da rastlanmaktadır.

Çaşnigîr mutfak için erzak temin etmekten sorumlu olan hânsâlâr* ile karıştırılmamalıdır. İlhanlılar'da bu vazife bugavul adlı saray görevlisi tarafından yürütülürdü.

Osmanlı sarayının Birun hizmetlileri arasında çaşnigîrliler de bulunurdu. Bunların görevi daha önceki Türk devletlerindeki gibi farklı değildi. Çaşnigîrbaşı, maiyetindeki çaşnigîrlilerle birlikte saray mutfağında pişen yemekleri aşçıbaşından teslim alırdı. Bu esnada aşçıbaşının, getirdiği yemeklerden tatması usuldendi. Padişahın şahsına ait yemeklere nezaret eden çaşnigîrlere "zevâkin-i hâssa" da denirdi. Çaşnigîrliler Divân-ı Hümâyûn'un toplantı günlerinde sadrazam ve vezirlerin yemeklerini dağıtmakla da mükelleftiler. Bu sırada başlarına mücevveze, sırtlarına çatma üst elbisesi giyerlerdi. Ayrıca Has Oda'ya verilecek yemekleri de çaşnigîrbaşının nezaretinde çaşnigîrliler dağıtırdı. Bayram günlerindeki yemek dağıtım sırasında ise değişik bir protokol uygulanır, çaşnigîrliler arkalarına çatma giymezlerdi. Bunun sebebi yemekten sonra kendilerine kaftan giydirilmesidir. Çaşnigîrliler bazan pek önemli olmayan فرمان ve emirleri taşradaki beylerbeyilere götürürlerdi. Çaşnigîrbaşının bir görevi de merasim günlerinde padişahın ata binmesine yardım etmektir.

Çaşnigîrliğe Has Oda, hazine ve kiler odalarında hizmet eden iç oğlanları yükselelerdi. Bunların sayıları XVI. yüzyılda kırk iken zamanla bu sayı 100'ü aşmıştır. XVIII. yüzyıl sonlarında ise sarayda elli çaşnigîr bulunuyordu. Kıdemli çaşnigîrlere bölük ağalığı tevcih edilirdi. Çaşnigîrliler kıdem derecelerine göre maaş alırlardı. Kendilerine ayrıca yılda bir defa lâciverdî ve pamuktan yapılmış kaftanlar için ücret ödenir, buna "kaftan bedeli" denirdi. XVII. yüzyıl ortalarında

çaşnigîrlerin yevmiyesi 40 akçe idi. Çaşnigîrlilerin ayrıca mîrî salhânelerde kesilen hayvanlardan da gelir payları vardı. Cûlûs merasimlerinde ve bayram tebriklerinde çaşnigîrlilerin el öpmesi usul-dendi (Özcan, s. 44). XVI. yüzyılın ikinci yarısında çaşnigîrbaşı, yıllık geliri 350.000 akçe olan has*la sancak beyliğine çıkardı.

BİBLİYOGRAFYA :

Nizâmülmülk, *Siyâsetnâme* (Köymen), s. 153; Kalkaşendî, *Şubhu'l-a'sâ*, IV, 20-21, 46, 188; V, 460; Makrîzî, *el-Hıttâ*, II, 222; Koçi Bey, *Risâle* (Aksüt), s. 78; Uzunçarşılı, *Saray Teşkilâtı*, s. 70, 380, 426-427; a.m.f., *Medhal*, s. 189; Spuler, *İran Moğolları*, tür.yer.; Aydın Taneri, *Celâlü'd-dîn Hârizmşâh ve Zamanı*, Ankara 1977, s. 104; Cl. Cahen, *Osmanlılardan Önce Anadolu'da Türkler* (trc. Yıldız Moran), İstanbul 1979, s. 221, 237; a.m.f., "Çaşna-gîr", *El²* (İng.), II, 15; Osman Turan, *Türkiye Selçukluları Hakkında Resmî Vesikalar*, Ankara 1980, s. 174; Reşat Genç, *Karahanlı Devlet Teşkilâtı*, İstanbul 1981, s. 221; M. Altay Köymen, *Alparslan ve Zamanı*, Ankara 1983, II, 33; Abdülkadir Özcan, "Fâtih'in Teşkilât Kunnâmesi ve Nizam-ı Âlem İçin Kardeş Katli Meselesi", *TD*, sy. 33 (1982), s. 38, 44; B. Lewis, "Çaşnagîr-başı", *El²* (İng.), II, 15; C. E. Bosworth, "Çaşnigîr", *Elr*, V, 47-48.

AYDIN TANERİ

ÇATAL ÇEŞMELER

Türk şehirlerinde, her birinde lüleleri bulunan iki veya üç cepheli çeşmelere verilen ad.

Genellikle hazneli veya haznesiz kemerli küçük birer yapı halindeki çeşmelerin ekseriyetle köşelere inşa edilmiş çatal çeşme denilen tiplerinde iki veya üç cephe vardır. Her cephede de birer lüle veya çeşme ile önlerinde yalıkları bulunur.

İstanbul'da çatal çeşme olarak tanınan birkaç çeşme vardır. Bunlardan en eskisi, Bayrampaşa deresi vadisinin surların iç tarafındaki ucunda, Arpaemini Köprüsü yakınında bulunuyordu. Edirnekapı ile Topkapı arasında surlara paralel olarak uzanan cadde ile sonra Vatan caddesi olan ve dere yatağını takip eden yolun kavuştuğu yerde köşe başında inşa edilen bu çeşmenin esaslı Fâtih Sultan Mehmed devrine ait olup Tahtakale'de bulunmaktaydı. Ancak çeşmenin yerine kendi camini yaptıran Rüstem Paşa tarafından Yenibahçe'ye taşınarak burada yeniden inşa edilmişti. Hoca Attar Halil (Yenibahçe) Mescidi olarak bilinen bu mescid mütevazî küçük ahşap

Çaşnigîr
(Türk
Kültürüne
Hizmet
Vakfı
Arşivi)